

CONCEPTUAL SOLUTIONS OF MUSEUM TIMBERWORK EXPOSITIONS**KOKAPSTRĀDES MUZEJA EKSPOZĪCIJU KONCEPTUĀLIE RISINĀJUMI****R. Vidzickis, S. Kukle***Atslēgas vārdi: kokapstrādes muzeja ekspozīcija, kokapstrādes instrumenti, kokapstrādes darbagaldi***Ievads**

Izstrādājot muzeja koncepciju jāņem vērā, ka to nevar veidot balstoties tikai uz pastāvīgām ekspozīcijām. Muzeju vadītājiem, īpaši privāto muzeju īpašniekiem jādomā par to, kā piesaistīt apmeklētājus, nodrošināt, lai apmeklētājs aizietu no muzeja apmierināts un ieteiktu apmeklējumu arī citiem. Tādējādi muzeja ekspozīcijām un pasākumiem jānodrošina izglītojošas un zinātni virzošas funkcijas, kā arī atraktīvus un izklaides momentus, piedāvājot apmeklētājiem iesaistīties pasākumos un demonstrējumos.

1. Kokapstrādes muzeja koncepcija

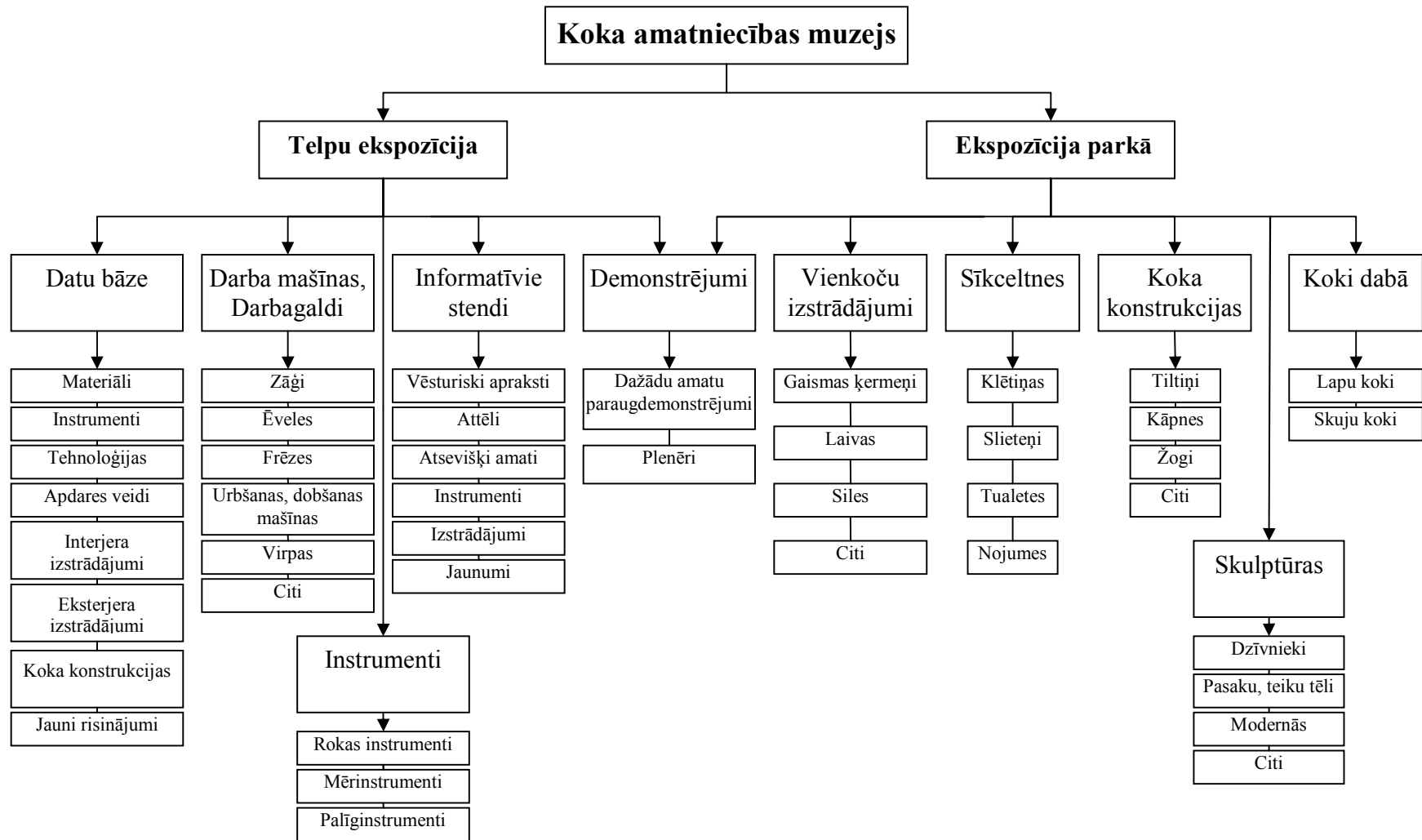
Kokapstrādes muzeja koncepcijā paredzēta gan patstāvīgā ekspozīcija telpās, gan ārvides ekspozīcija parkā (1., 2.att.). Apmeklētājiem paredzēts piedāvāt amatu demonstrējumus, ļaujot arī pašiem tajos piedalīties, kā arī nodrošināta iespēja iegādāties uz vietas ražotus suvenīrus vai pašiem izveidot savus suvenīrus.

Kokapstrādes muzeju paredzēts izvietot Vienkoču parkā Līgatnē izvietojot ekspozīcijas visā Vienkoču parka teritorijā [1].

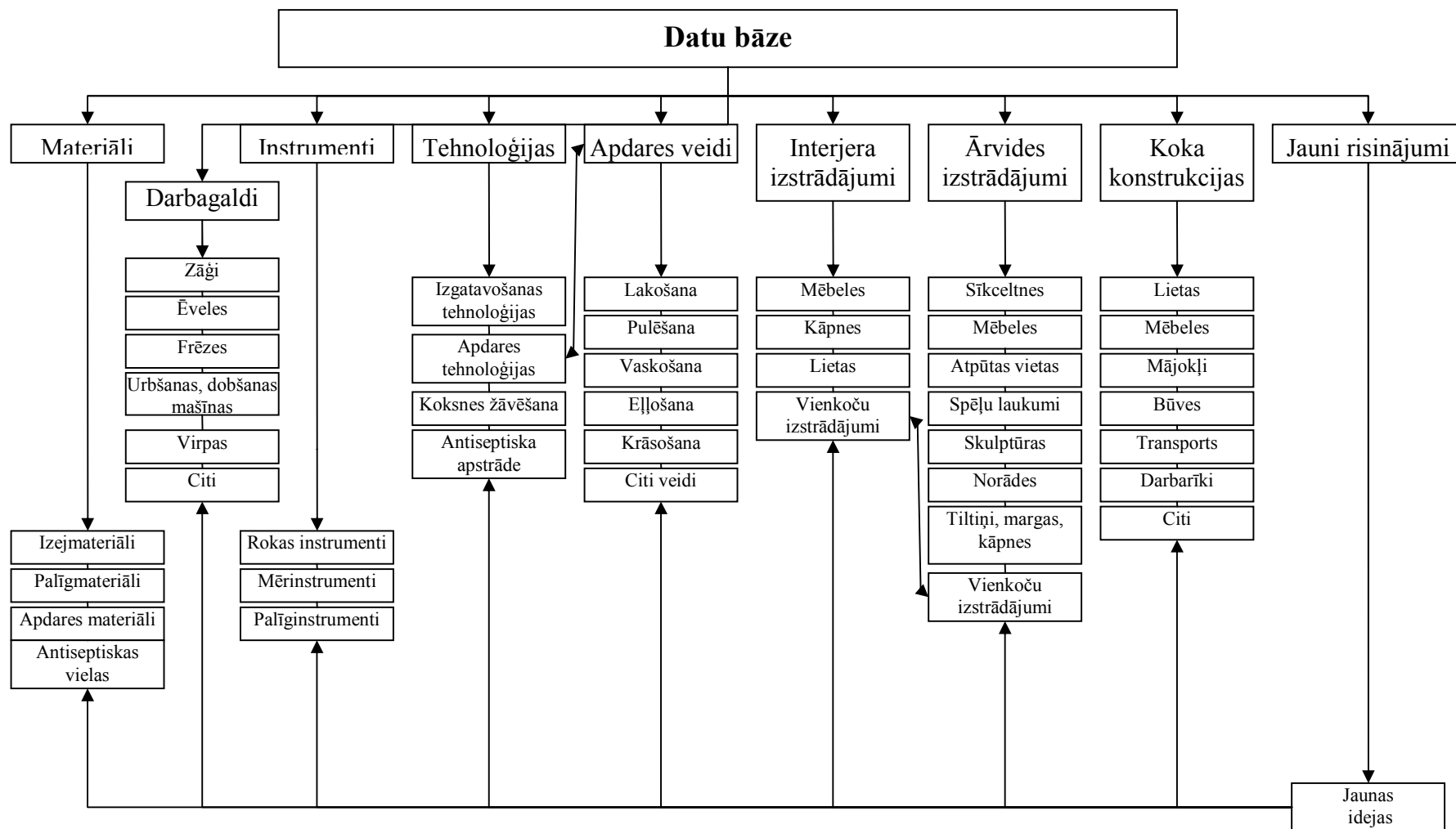
Parka teritorijas labiekārtošanas darbi uzsākti 2003. gadā. Šajā laikā veikti svarīgākie pasākumi parka galveno vadlīniju realizēšanai [1]. Kopš 2004. gada parkā notiek ikgadēji plenēri LAK Dabīga koka apstrādes biedrības meistariem un mācekļiem, kā arī citiem interesentiem [1.]. Viens no svarīgākajiem un vēl nerealizētajiem projektiem ir koka amatniecības muzeja ēkas un ekspozīcijas izveide. Ēku paredzēts projektēt kā vienstāva koka saimniecības darbnīcas ēku.

2. Muzeja ekspozīcija telpā

Kokapstrādes muzeja galveno telpu paredzēts iekārtot kā darbnīcu ar iespēju demonstrēt senos darbagaldus un instrumentus, atsevišķā telpā izveidojot stendu ekspozīciju, kas atspoguļo koka amatniecības vēsturi ar pievienotiem materiālu paraugiem, kā arī parāda mūsdienu koka amatniecības un rūpniecības iespējas (2.att.).

1.att.Kokamatniecības muzeja ekspozīcijas struktūrshēma

2.att. Datu bāzes struktūrshēma

Tā kā kokapstrādes nozaru ir daudz, ne visas vienādi dziļi un pilnvērtīgi iespējams atspoguļot vienā muzejā. Dažām var veltīt vairāk uzmanības taustāmo artefaktu ekspozīcijā, citām stendu ekspozīcijā vai/un datu bāzē.

Kokamatniecības muzeja ekspozīcijā paredzēts izvietot 20. gs. sākuma darbmašīnas: virpas, lentzāģus, frēzes, taisnojamās ēveles, biezumēveles, ripzāģi. Daļai no darba mašīnām piedziņa organizēta ar petrolejas motoru caur transmisijas asi, citi darbāgaldi ir kājminami. Izvēlētie darbāgaldi pārsvarā veidoti uz koka karkasa pamatnes.

Viens no svarīgākajiem un vairāk izplatītiem darbāgaldiem ir ēvelsols, kas nodrošina pamatu dažādiem apstrādes procesiem ar rokas instrumentiem. Ekspozīcijā iekļauti arī specifisku funkciju darbāgaldi, piem., ratu sols, ratu un slieču liecamās veidnes, slīmešta beņķis (4.att.).

Līdztekus darbāgaldiem ekspozīcijā iekļaujami papildus aprīkojumi darbāgaldu lietošanas nodrošināšanai. Interesanti ir agrāk lietotie frēžu kāši, kas gan bija ļoti bīstami no darba drošības viedokļa.

2.1. Rokas instrumenti

Ekspozīcijā būs apskatāms plašs rokas instrumentu sortiments. Vairums no tiem būs izvietoti ar atbilstošiem koka amatiem saistītās darbavietās; tur notiks arī amatu demonstrēšana. Citus savu laiku nokalpojušus instrumentus varēs tikai apskatīt, daži vēsturiski vērtīgākie instrumenti būs izvietoti stendos.

Muzeja ekspozīcijā iekļautas galvenās rokas apstrādes instrumentu grupas (3.att.): 1) Rokas ēveles: taisnojamās, skurbes, gludēveles, spārnēveles, gropēveles un citas speciālās ēveles. Uz šo brīdi ēveles veido plašāko jau savāktu instrumentu grupu. 2) Slīmeši: koka apstrādes procesā lieto dažāda izmēra un formas taisnos un pusapaļos slīmešus koka mizošanas un dobšanas procesa nobeigšanai siles veida izstrādājumu tehnoloģijā. 3) Rokas zāģi: ekspozīcijā paredzēts iekļaut dažādus rokas zāģus - gan vismazākos zāģītšus nelielu iezāģējumu veikšanai, gan vidējo rokas zāģi, gan arī dažādus divroku zāģus malkas vai pat dēļu zāģēšanai. Viens no interesantākajiem ekspozīcijas artefaktiem ir dēļu zāģējamais zāģis (3.att.), kam nepieciešams statnis, jo viens cilvēks stāv apakšā, bet otrs augšā, kvalitatīvai darba veikšana nepieciešama savstarpēja saskaņa.

4) Intarsijas un finierēšanas instrumenti. Intarsijas un inkrustācijas tehnoloģijas šodien lieto arvien mazāk. Šajā kategorijā nav pārāk daudz eksponējamo instrumentu, bet interesants ir pats intarsijas process. Ekspozīcijā paredzēts iepazīstināt ar procesu divos veidos: a) izvietojot stendā iesāktu intarsijas detaļu, kas kopā ar tehnoloģijas aprakstu ļaus apmeklētājam iztēloties procesu, b) demonstrēt apmeklētājiem procesu turpinot iesāktu paraugu; kad tas pabeigts, uzsākot jaunu. 5) Dažādu kategoriju kalti: a) namdaru un galdnieku, b) kokgriešanas un koktēlniecības, c) virpošanas kalti. Katra kalta apakšgrupa eksponējama attiecīgajā darbavietā. Pie virpām varēs iepazīties ar virpošanas kaltiem, pie ēvelsola ar galdniecības kaltiem, bet kokgriešanas vai koktēlniecības darba vietā ar kokgriešanas kaltiem. Visām kalta apakšgrupām izņemot virpošanas kaltus, neatņemama sastāvdaļa ir dažādas formas un dažādu materiālu koka āmuri un vāļītes. 6) Urbšanas instrumentu grupā būs pārstāvēti gan rokas urbji urbšanai, gan arī dažādi urbji kā griezējinstrumenti. Šajā instrumentu grupā būs vērojama strauja evolūcija un izaugsme ekspozīcijā pārstāvētajā laika posmā. Ekspozīcijā būs iekļauts plašs šīs grupas instrumentu klāsts sākot ar daudzveidīgiem koka rokas urbjiem, metāla rokas urbjiem, pirmajiem elektriskajiem rokas urbjiem ar sliktu elektroizolāciju mūsdienu skatījumā, beidzot ar mūsdienu strauji progresējošām elektriskajām rokas urbmašīnām. 7) Cirvji un ķīļi pieder pie senākajiem instrumentiem, kas līdz mūsdienām ir samērā maz mainījušies. Savulaik cirvis bija galvenais kokapstrādes darbarīks. Lieto tēšamos un plēšamos cirvjus ar ļoti atšķirīgām funkcijām, kas nodrošina tikai paredzēto lietojumu. Pie plēšamajiem cirvjiem pieskaitāmi arī ķīļi, kas ir neatņemama sastāvdaļa kokmateriāla plēšanas un skaldīšanas procesā. Tēšamie cirvji ir dažādi, tiem atšķirībā no skaldāmajiem jābūt asiem, jo ar tiem koks ir nevis jāplēš, bet jāgriež. Lielums un forma ir atkarīgi no veicamā darba. Piem., guļbūvju tēšamie cirvji (šluktas) ir ļoti masīvi un smagi. Darba kvalitātes nodrošināšanai svarīgi ir pareizi izvēlēties materiālu, izgatavošanas un

ielikšanas procesu. 8) Furnitūra: dažādos laikmetos un atšķirīgu sabiedrības līmeņu mēbelēs un citos izstrādājumos izmantotas dažādas furnitūras. Muzejā furnitūras paredzēts eksponēt gan iestrādātas mēbelēs, gan atsevišķi standos. 9) Naglas, skavas un skrūves: parādāma šo materiālu izaugsme vai izmaiņas laika gaitā. Stendā eksponējamas shēmas par pareizu to lietošanu, piem., kā pareizi ar naglu sastiprināt divus koka gabalus akcentējot naglas leņķa izvēli procesā. 10) Tecīlas un galodas nepieciešamas instrumentu asināšanai. Tecīlas ir dažāda diametra un tās stiprinās stēķī ar ūdens sili. Parasti ar tecīlu strādāja divi cilvēki: viens grieza disku, bet otrs asināja. Svarīgi ir izliet no tecīlas siles ūdeni, vai arī no tās izņemt tecīlas ripu, jo ja ripas viena daļa glabājas ūdenī, bet otra sausumā, asināšanas procesā tā nevienmērīgi nodilst un kļūst ekscentriskā. Ekspozīcijā būs apskatāmas arī dažādas galodas, instrumentu asināšanai parādot apmeklētājiem piem., cik galodas nepieciešamas, lai uzasinātu vienu kaltu. Šīs apakšgrupas ekspozīcijā iekļaujami arī citi asināšanas instrumenti un palīgrīki, piem., tādi kā zāģu asināmās vīles un zāģu zobu lokāmās stangas. 11) Mērāmie un aizzīmējamie instrumenti ir instrumentu kopa, kas nepieciešama dažādos apstrādes procesos. Daudziem apstrādes veidiem šie rīki ir specifiski. Pie mērāmajiem rīkiem minami dažādi lineāli, mērlentes, bīdmēri, iekštausti un ārtasti, dziļuma mērītāji, kā arī dažādi svara mērītāji. Pie aizzīmēšanas instrumentiem minami dažādi svītrvilči, zīmuļi, ogles un citi rīki, kurus izmantoja no senajiem laikiem līdz mūsdienām. 12) Apakšgrupā „citi rīki un palīginstrumenti” ietilpst dažādi palīgrīki, kas nav klasificēti augstāk minētajās grupās: āmuri, vīles, skrūvgrieži, īleni, kā arī citi palīginstrumenti, kuru pamatlietojums ir citos amatos, un kas kokapstrādē tiek lietoti reizēm.

2.2. Koka amatnieciskie izstrādājumi

Paralēli instrumentu ekspozīcijai tiek veidota arī koka amatniecisko izstrādājumu ekspozīcija, uzskatāmi parādot dažādas senās amatniecības tradīcijas un materiālus, kas atspoguļojas šajos izstrādājumos. Ekspozīcijās iekļauti pēc nozīmes, stila, apstrādes paņēmiena, materiāliem un citām pazīmēm grupās klasificēti izstrādājumi.

2.3. Informatīvie stendi

Standos nepieciešams parādīt to, ko nevar atspoguļot ar taustāmiem eksponātiem. Stendu ekspozīcijas veidos tekstu informācija tekstu un rasējumu formā, ilustrācijas, foto materiāli par koka amatniecības vēsturisko attīstību. Citos varēs iepazīties ar koka apstrādes amatiem, piem., ratnieka, tapsētāja, mucinieka u. c. amatiem. Vēl citi stendi tiks veidoti, lai parādītu dažādas koka apstrādes niansas un shēmas, piem., cirvja kāta proporcijas attiecībā pret cilvēka auguma un rokas proporcijām, materiālu zāģēšanas shēmas, asināšanas leņķi un citas lietas, kuras nav iespējams eksponēt citā formā.

Bez tam paredzēts izveidot materiālu paraugu standus, informācijas stendu taustāmās daļas. Paredzēts eksponēt vairākas materiālu paraugu grupas: zāģmateriālu, apaļkoku un nažfinieru grupas. Apaļkoku paraugos būs vērojami dažādi griezumī, kā arī miza dodot apmeklētājam iespēju tos salīdzināt un analizēt. Lai apmeklētājs gūtu pilnīgāku priekšstatu par kokmateriālu un varētu atpazīt koku dabā materiālu paraugu ekspozīciju papildinās arī atbilstošā koka vasas un lapas.

2.4. Amatu demonstrējumi

Amatu demonstrēšana ir pats labākais veids, kā uzskatāmi prezentēt amatu un parādīt amata īpatnības(3., 4., 5.att.), regulāri demonstrējumi muzejā gan nav paredzēti. Amatu demonstrēšana ir saistīta ar attiecīgo amatu speciālistu piesaistīšanu, kas nav muzeja patstāvīgie darbinieki, tāpēc tos paredzēts piesaistīt noteiktiem plaši reklamētiem muzeja pasākumiem vai speciāli vienojoties ar kādas noteiktu apmeklētāju grupu.

Apmeklētājiem tiks dota iespēja iepazīties ar dažādiem koka apstrādes procesiem. Visplašāk amatu demonstrējumi tiks rādīti plenēros, kur koka apstrādes amatnieki veido izstrādājumus (6.att.). Plenēros vairums gadījumos piedāvā kādu noteiktu tematiku, katra amatnieka individuālā pieeja rada atšķirīgu skatījumu un gala rezultātu. Amatu demonstrējumi

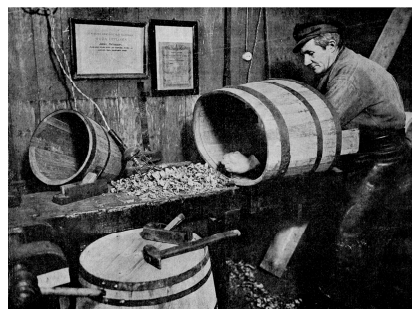
pārsvarā ir paredzēti kā tematiski pasākumi, kas nenotiek katru dienu. Visbiežāk paredzēts demonstrēt dažādas dobšanas iespējas un koka amatniecības darbu veidošanas procesu. Izstrādājumi uz vietas tiks veidoti gan kā suvenīri, gan tiks izpildīti iepriekš pieņemti pasūtījumi.

3.att.
Baļņu zāģēšana

4.att.
Slīmešta beņķis

5. att.
Mucinieks

a. Ciršana ar laivu cirvi

b. Tēšana

c. Skulptūras
veidošana

6.att.

2.5. Datu bāze

Datu bāzē paredzēts sakopot savāktos materiālus par koka amatniecību un visu, kas ar to saistīts (2.att.). Datu bāzi paredzēts savienot arī ar citām, piem., RTU koka savienojumu datu bāzi un otrādi, vai sākumā vismaz iekļaut informāciju par to, kas atrodas citās datu bāzēs, lai interesenti zinātu, kur doties pēc tālākās informācijas.

Tēmas, par kurām pārsvarā tiks apkopota informācija uzskaitītas 2.att. Tajās sakopota informācija par materiāliem (izejmateriāli, palīgmateriāli, apdares materiāli), instrumentiem, izstrādājumiem, darba paņēmieniem un tehnoloģijām, rotājumiem, apdares paņēmieniem un veidiem, koka konstrukcijām un izstrādājumiem parkos, koka ēkām, jauniem risinājumiem.

3. Muzeja ekspozīcija ārvidē

3.1. Koki dabā

Kokus dabā vēlams pazīt ne tikai amatniekiem; apmeklētājiem, kurus tas interesē, jādod iespēja iepazīt vairumu Latvijas teritorijā pārstāvētu koku sugu. Dažādos gadalaikos koku noteikšana dabā var būt atšķirīga. Visos gadalaikos vienādi nosakāmi ir skuju koki, lapu koku noteikšana ziemas periodā ir grūtāka, jo kokiem nav lapu; nosakot koku sugu, jāvadās pēc koku mizas, vasār, zaru izkārtējuma un vainaga. Vasarā koku noteikšanu atvieglo lapas, tā kā daudzām koku sugām ir ļoti izteiktas un nesajaucamas lapu formas.

3.2. Vienkoču izstrādājumi

Vienkoču parka nosaukums ir saistīts ar vienkoču izstrādājumiem. Vienkoču izstrādājumi ir viena no parka plašāk pārstāvētajām ekspozīcijām. Vienkoču izstrādājumi ir vieni no vissenāk pazīstamajiem koka darinājumiem cilvēces vēsturē. Parkā būs iespēja gan aplūkot dažādus

vienkočus, gan iepazīties ar to darināšanas paņēmieniem. Tiks pārstāvēts plašs vienkoču klāsts: dažāda izmēra trauki, gaismas ķermeņi, skulpturāli elementi, siles un abras, vienkoču vanna, vienkoču laivas.

Vienkoču laivas ir paredzētas kā viens no saistošākajiem eksponātiem. Apmeklētāji ne tikai varēs aplūkot laivas un iepazīt to izgatavošanas tehnoloģijas, bet būs iespējami arī vienkoču laivu izbraucieni pa Līgatnes upi, kura atrodas parka teritorijā un šajā posmā ir izbraucama. Vienkoču laivas apmeklētājus piesaista ar savu senatnīgumu. Parasti tās tiek uztvertas kā nestabilas, līdz brīdim, kad tiek izmēģinātas.

Diennakts tumšajās stundās liela uzmanība tiks pievērsta vienkoču dekoratīvajam apgaismojumam, kas būtībā ir salīdzinoši mūsdienīga ideja. Parka teritorijā būs aplūkojamas dažādas šo apgaismes ķermeņu variācijas. Diennakts gaišajā laikā tās kalpo kā dekoratīvs, skulpturāls elements, bet tumšajās vakara stundās pārtop par apgaismes ķermeņiem, kā rezultātā tiek pagarināts iespējamais parka apmeklējuma laiks.

3.3. Koka konstrukcijas un sīkceltnes

Gan kā parka būtiska sastāvdaļa, gan kā kokapstrādes muzeja āra ekspozīcija tiek veidotas dažādas koka konstrukcijas un sīkceltnes. Pie sīkceltnēm minamas nelielas klētiņas, slieteņi, tiltiņi, lielās šūpoles. Kā vienas no praktiskām un eksponējamām sīkceltnēm minamas arī sausā tipa tualetes.

Slietenis – vārāmais namiņš parādīs savas agrākās funkcijas un konstrukciju.

Nelielajās guļbūves klētiņās varēs aplūkot stūru savienojumu veidus. Pie šo klētiņu pārvešanas un celtniecības izmantotas ne tikai autentiskas seno laiku tradīcijas, bet arī mūsdienīgi dabas materiālu apstrādāšanas un iestrādāšanas risinājumi, piemēram, interjera risinājumi, dabīgu jumta klājumu mūsdienu risinājumi.

Koka konstrukcijas pārstāvēs visā parka teritorijā izvietoti dažādu žogu tipi, margas, kāpnes un soliņi, kas kopā veidos lielu šīs grupas izstrādājumu un konstrukciju klāstu.

Plaša ekspozīcija būs pieejama apmeklētājiem, kuriem interesē putnu būrīši. Visā parka teritorijā paredzētas izvietot putnu būrīšus dažādām putnu sugām gan vienkāršus no dēļiem, gan harmoniskus vienkoču veidojumus, kas labi iekļaujas apkārtējā ainavā, izskatās dabiskāki par parastajiem dēļu būrīšiem.

3.4. Koka skulptūras

Svarīga āra ekspozīcijas sastāvdaļa - koka skulptūras apvienotas tematiskās grupās, tādās kā: dzīvnieki, pasaku tēli, vēsturiski tēli, sižeta skulptūras [5].

Dzīvnieku skulptūrās galvenokārt pārstāvēta Latvijas fauna: dzīvnieki, ko ikdienā maz ievēro, Sarkanajā grāmatā ierakstīti dzīvnieki, vai arī tādi, kas agrāk Latvijas teritorijā ir dzīvojuši un izmiruši, piemēram, bruņuzivis.

Balstoties uz vēsturiskiem motīviem veidota senlatviešu svētvieta, kā vienu no galvenajiem skulpturālajiem elementiem ievietojot koka elku stabu.

Moderno skulptūru grupu eksponēšanai piemeklētas atsevišķas vietas, lai tās nekonkurētu ar citiem parka eksponātiem, izvietojot grupas galvenokārt Vienkoču parka modernajā zonā; tikai atsevišķas tematiski atbilstošas vai kontrastējošas šīs grupas skulptūras, iespējams, tiks izvietotas arī citās zonās.

Kopsavilkums

Rakstā atspoguļota Līgatnes Vienkoču parka un koka amatniecības muzeja ekspozīcijas struktūrshēma, kā arī atbilstošas datu bāzes izstrādātā struktūrshēma pievienojot īsu sadaļu aprakstu un ilustrācijas.

Literatūra:

1. R. Vidzickis, S. Kukle. Vienkoču parka koncepcijas izveide. RTU 46. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krāj., sērija 9, sējums 1. Rīga, 2006.100- 110 lpp..
2. E. Vēveris; M. Kuplais. Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. „Avots”. Rīga. 1989.
3. Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs. Etnogrāfijas nodaļa. Nr.- E 13-406.
4. Žurnāls „Amatnieks”. Rīga. 1940.g. 5.marts. (vāka att.).
5. R.Vidzickis, S.Kukle. Apstrādāts koks ainavu aizsardzības zonā. // 3.starptautiskās zinātniski - praktiskās konferences “Guļbūvju un koka konstrukciju būvniecība 2005” rakstu krājums, Rīga, 2005. 67.- 71.lpp.

Rihards Vidzickis, doctoral student

Riga Technical University, Division of Design and Technology of Textile Products
Address: Azenes Street 14/24, LV 1048 Riga, Latvia

Silvija Kukle, **Prof.**

Riga Technical University, Division of Design and Technology of Textile Products
Address: Azenes 14/24, LV 1048 Riga, Latvia

Vidzickis R., Kukle S. Kokapstrādes muzeja ekspozīciju konceptuālie risinājumi

Rakstā atspoguļota Cēsu rajona Līgatnes pagastā topošā kokapstrādes muzeja ekspozīcijas un kokapstrādes amatniecisko tehnoloģiju, instrumentu un mašīnu datu bāzes struktūrshēma, paredzot gan tematiskās iekšvides un ārvides ekspozīcijās, gan datu bāzē atspoguļot Latvijā vēsturiski lietotās kokapstrādes tehnoloģijas un aprīkojumus, kā arī parādītas amatu demonstrējumu iespējas. Datu bāzes struktūra aptver gan materiālus, galdnieka un namdara instrumentus un darba galdus, tehnoloģijas un apdares, gan interjera un ārvides izstrādājumus un tiem atbilstošas konstrukcijas

Vidzickis R., Kukle S. Conceptual Solutions of Museum Timberwork Expositions

The conceptual solutions of exhibitions and data basis of the emerging timberwork museum situated in Ligatne site of the Cesu district (Latvia) including interior and outdoor expositions with artifacts, graphical & textual data about historical woodwork technologies, tools and machinery are discussed in this paper. Feasibility of crafts technologies demonstrations are illustrated as well. The structure of data basis encompasses materials, joiner's and carpenter tools, joinery and carpentry machines, technologies and finishes as well as interior and outdoor articles and corresponding constructions

Видзицкис Р., Кукле С. Концептуальные решения экспозиций деревообрабатывающего музея.

В статье отражены экспозиция создаваемого в Лигатненской волости Цесиского района деревообрабатывающего музея и структурная схема базы данных деревообрабатывающих ремесленных технологий, инструментов и машин, предусматривая в тематических экспозициях внутренней и внешней среды и в базе данных отразить исторически применяемые в Латвии деревообрабатывающие технологии и оснвтку, а также показана возможность демонстраций ремесел. Структура базы данных включает как материалы, инструменты и оборудование плотника и столяра, так и изделия внешней и внутренней среды и им соответствующие конструкции.